

TRIANON 100

DOMINKOVITS PÉTER

HÁZI JENŐ 1921. ÉVI BESZÉDE A SZOMBATHELYI SZÍNHÁZBAN

ADALÉK A NYUGAT-MAGYARORSZÁG MEGTARTÁSÁÉRT FOLYTATOTT
MAGYAR POLITIKAI ÉS TÁRSADALMI TEVÉKENYSÉG FELTÁRÁSÁHOZ

Házi Jenő (1892–1986) Sopron szabad királyi város egykori főlevéltárosának neve mind saját korában, mind napjainkban jól cseng.¹ A hazai, illetve a közép-európai közép- és kora újkori kutatás művelői nagy haszonnal forgatják megbízható publikációit, elsősorban forráskiadásait. Tudományos életművét összegző és azt megkoronázó kézikönyve bár 1982-ben került kiadásra,² elkészítésének terve és gyökerei, a két világháború közötti időszakra nyúlnak vissza.³ Túlzás nélkül állítható, adatfeltáró, forrásközlő munkássága példa nélkül álló tudományos teljesítmény. Szakmai eredményeit a Vas megyei történetkutatás is jól ismeri, hisz 1950. évi kényszernyugdíjazását követően tudományos érdeklődése Sopron, Pozsony mellett a szomszédos Vas megye irányába bővült. Ennek kiteljesedése az 1950-es és az 1960-as évtizedre tehető, amelynek historiográfiai feldolgozása és adatolása az elkövetkező időszak vasi történetkutatás feladata.⁴

Ugyanakkor máig kevésbé hangsúlyozott, hogy a tudós levéltáros a politikai véleménynyilvánítástól sem tartózkodott. Élete alkonyán adott interjújában is jelezte, hogy a történésként, a maga módján ő is kivette a részét a Nyugat-Magyarorszáért folytatott küzdelmekből.⁵ Ez irányú kötelezettségeire egykori professzorai közül a béketárgyalásokban is részt vett Domanovszky Sándor már állásbetöltése idején is figyelmeztette, valamint arra is felhívta a figyelmét, hogy a Történelmi Társulat élén álló nagyformátumú művelődéspolitikus,

1 Középkor történeti munkásságának legutóbbi elemzése: *Horváth Richárd*: Házi Jenő szerepe a magyar középkor kutatásban. = Soproni Szemle, 2012. 4. sz. 302–307. p.

2 *Házi Jenő*: Soproni polgárcsaládok, 1535–1848. 1–2. köt. Bp., 1982. 1081 p.

3 Életútjára, munkásságára: *Horváth Zoltán*: Házi Jenő élete és munkássága. In: Házi Jenő Emlékkönyv. Szerk. Dominkovits Péter, Turbuly Éva. Sopron, 1993. 9–26. p.

4 E folyamat megindulását jelzi a Géfin Gyula és Házi Jenő közötti tudományos levelezés teljeskörű feldolgozására irányuló törekvés.

5 *Kloss Andor*: Évtizedek a levéltár szolgálatában. Beszélgetés Házi Jenővel. = Levéltári Szemle, 1985. 2. sz. 69–70. p. Házi első oklevéltára népszavazás előtti megjelenését is Sopron hova tartozásának bizonyítékeként értelmezi, amelyben 166 magyar királyi oklevél áll szemben négy hercegi oklevéllel. A forráskötet: *Házi Jenő*: Sopron sz. kir. város története. 1. rész. 1. köt. Oklevelek 1162-től 1406-ig. Sopron, 1921. XL, 315 p.

Klebensberg Kuno gróf a nyugat-magyarországi kérdésre vonatkozó dokumentumokat – telepítések, várak elzalogosítása, visszacsatolása, határperek – egy kötetben kívánja publikálni.⁶ Ezen iránymutatás jegyében látott neki Házi a szisztematikus levéltári feltárásnak, amelynek eredményeit a Soproni Hírlap folytatásokban közreadta.⁷ 1920-ban napvilágot látott a „Történeti jogunk Nyugat-Magyarországhoz” című munkája önálló füzetben. Még ugyanezen esztendőben német nyelven is megjelent ezen történetpolitikai tanulmánya.⁸ 1921 századik évfordulójára készülve, a főlevéltáros hagyatékának újbóli átnézésével figyeltünk fel Házi Jenő 1921-ben, Vándor Kálmán (1898–1949) Burggraf Péter árulása⁹ című, témáját pedig a 13. századi Sopron históriájából merítő színdarab előadása apropóján a Szombathelyi Nyári Színházban,¹⁰ Sopron és Nyugat-Magyarország megtartásáért elmondott beszédének kéziratára. Házi beszéde valójában a darab történeti háttérét mutatja be. Ez a forrás az eddigi ismeret mellett még inkább kiemeli, hogy Házi nem csak Sopronban, de a szomszédos Vas vármegye székhelyén is felhívta a figyelmet Sopron hovatartozásának fontosságára, és történeti eseményt aktualizálva, aktív szerepvállalással szólt a térség – korhű fogalommal élve – intelligenciájához, a magyar államhoz hű Sopronról. A színmű végül Péter várnagy árulása címmel került a nagydídemű elé, a szeptember 5-re tervezett bemutató – amin a soproni küldöttség is megjelent – augusztus 30-ára lett átütemezve.¹¹

A forrás a könnyebb felhasználhatóság kedvéért a mai helyesírásnak megfelelően, de a korabeli szófordulatokat megtartva, valamint ugyancsak a mai kis- és nagybetű, valamint ékezethasználattal – hosszú és rövid magánhangzók – került átírásra.

- 6 Domanovszky Sándor (1877–1955) pályáivére összefoglalóan: *Glatz Ferenc: Domanovszky Sándor helye a magyar történettudományban.* = Századok, 1978. 2. sz. 211–231. p. Domanovszky maga is történeti alaposztottságú elaboratumban cáfolta az osztrák történészek béketárgyalások kapcsán felvetett területi igényét, ami nyomtatásban is megjelent: *A magyar béketárgyalások. Jelentés a magyar békeküldöttségről.* Neully s/S.-ben, 1920 januárius–március havában. 1. köt. Bp., 1920. XV. számú jegyzék, 1. sz. melléklet. 460–467. p.; Domanovszky Sándor e tárgyban Házi Jenőhöz írt levele: *Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára. Házi Jenő Sopron város főlevéltárosának iratai.* 11. doboz. Domanovszky, Budapest, 1920. október 12.
- 7 *Házi Jenő: Történelmi jogunk Nyugatmagyarországhoz.* = Soproni Hírlap, 1920. ápr. 7. 3. p., ápr. 8. 2. p., ápr. 9. 2–3. p., ápr. 10. 2. p., ápr. 13. 2. p., ápr. 15. 2. p., ápr. 16. 3. p.
- 8 *Házi, Eugen: Unser geschichtliches Recht auf Ungarn.* Bp., 1920. 23 p. Házi hagyatékának szisztematikus átnézésével 2011-ben e sorok írója megtalálta az eredeti magyar kefelevonatot, és csekély példányszámú önálló kiadványban azt megjelentette. *Házi Jenő: Történeti jogunk Nyugatmagyarországhoz.* S. a. r. Dominkovits Péter. Sopron, 2011. 32 p.
- 9 A színmű azt a 13. századi történeti eseményt dolgozta fel, midőn II. Ottokár cseh király Sopront elfoglalva gyerekeikkel zsarolta meg a város vezetőit és polgárait, de azok ennek ellenére hűségesek maradtak a magyar királyhoz és a Magyar Királysághoz.
- 10 Az egykori Színház téren (ma: Március 15-e tér) álló épület történetére vonatkozóan lásd: Szombathely, 1777–1927. Jubiláris emlékalbum. Szerk. Fehér Károly. Szombathely, 1927. 178–180. p.
- 11 E sorokban szeretném Mayer Lászlónak megköszönni, hogy a helyi sajtó közléseire figyelmemet felhívta. A szombathelyi recepció elismerően szólt a négyfelvonásos színműről, külön kiemelte Nagy Pál szövelőnékesi teljesítményét, Kiskos Márta, Tompa Kálmán, maga Bodonyi Béla igazgató, továbbá felesége, Király Boriska játékát. Színház. Premier az Arénában. = Hír, 1921. aug. 23. 5. p.; Színház. Jutalomjáték és bemutató. = Hír, 1921. aug. 28. 6. p.; Színház. Füredy Ilonka és Békefi bucsufellépése. = Hír, 1921. aug. 30. 3–4. p.; Színház. Szombat délután ... = Hír, 1921. szept. 3. 4. p.; Színházi heti műsor. = Hír, 1921. szept. 7. 4. p.; Színház. Irredenta-est a nyári színházban. = Hír, 1921. szept. 11. 6. p.; Színház. –sz.: Turáni riadója. = Hír, 1921. szept. 23. 5. p.; Színház. Poncichterek az irodalomban. = Vasvármegye (továbbiakban: Vvm.), 1921. aug. 23. 4. p.; Színház. Burggráf Péter árulása. = Vvm., 1921. aug. 27. 3. p.; Színház. Bodonyi igazgató programja. = Vvm., 1921. aug. 28. 5. p.; Színház. A ma esti bemutató. = Vvm., 1921. aug. 30. 5. p.; Színház. F. E.: Vándor Kálmán: „Péter várnagy árulása.” Bemutató előadás. = Vvm., 1921. aug. 31. 3. p.; Színház. P. I.: „Péter várnagy árulása” másodsor. = Vvm., 1921. szept. 1. 3. p.; Színház. Péter várnagy árulása harmadszor. Leszállított helyárok mellett katona- és diákelőadás. = Vvm., 1921. szept. 3. 3. p.; Színház. Heti műsor. = Vvm., 1921. szept. 6. 3. p.; Színház. Heti műsor. = 1921. szept. 7. 2. p.; Színház. Diszelőadás a színházban. Péter várnagy árulása. Riadóval. = Vvm., 1921. szept. 11. 5. p.; Hírek. Diszelőadás a színházban. = Vvm., 1921. szept. 13. 4. p.

<p style="text-align: center;">SZÍNHÁZ.</p> <p style="text-align: center;"><i>A ma esti bemutató.</i></p> <p>Ma este mutatja be a szintásulat Vándor Kálmán hatalmas történelmi színművét, Burgráf Péter árulását, amely rövidesen új címet kap. Ugyanis dr. Házy Jenő Sopron város főlevéltárosa történelmi okmányok alapján megállapította, hogy a Burgráf jelen esetben nem mint tulajdonnév szerepelt, hanem a tisztet jelentette, amelyet Péter viselt. Az új cím tehát „Péter várnagy árulása” lesz. Vándor a legnagyobb köszönettel fogadta dr. Házy</p>	<p>felvilágosítását, annál is inkább, mert hisz ő kereste ki Sopron levéltárából azokat a történelmi adatokat is, amelyek a darab történelmi keretét adják. Az előadásra ma délután érkezik meg Sopron város tanácsa is. A színházi iroda arra kéri a közönséget, hogy az előadáson pontosan jelenjen meg, mert csak a felvonás közökben engedi a nézőtérre a későn érkezetteket.</p> <p style="text-align: center;"><i>Heti műsor:</i></p> <p>Hétfő: Vasgyáros, Kedd, szerda: Burgráf Péter árulása. Csütörtök, péntek: Buzavirág. Szombat: Gróf Rinaldó. Vasárnap d. u.: Gróf Rinaldó. Vasárnap este: Buzavirág.</p>
--	--

Színház. A ma esti bemutató. = Vvm., 1921. aug. 30. 5. p

Függelék

Házy Jenő Sopron város főlevéltárosának 1921 szeptemberében, a szombathelyi színházban Nyugat-Magyarország megtartása céljából elmondott beszéde.

Nagyérdemű közönség!¹²

Mélyen tisztelt hölgyeim és uraim!

Sopronból a város képviselőjében jöttünk Sopron múltjából vett darab megtekintésére. Abból a városból jöttünk, amely most éli sorsdöntő óráit,¹³ amely városra most ezer és ezer dacos magyar kar emelkedik fenyegetőleg¹⁴ nyugat felé hirdetvén hogy béketűrésünk pohara betelt, a földre dobantva harsogjuk: eddig és ne tovább.

Két év óta látjuk Sopron felett Damokles-kardját lebegni, két év óta mérgezte meg minden örömlökét az a szörnyű kétség, hogy hátha mi is Pozsony, Kassa, Kolozsvár, Temesvár sorsára jutunk. Ezekben a súlyos napokban neki feküdtünk a város történetének tanulmányozására. A gazdag levéltár ezernyi évszázados iratait egymás után olvastuk át és lassan kibontakozott előttünk Szent István király idejéig visszamenőleg Sopron változatos tanulságos múltja. És észrevettük, hogy a maihoz hasonló vészes¹⁵ idők már több ízben végig viharzottak a városon, de a város¹⁶ kezdetben magyar, csakhamar azonban¹⁷ túlnyomóan német¹⁸ mindig magyar érzelmű lakossága a Szent Korona iránti hűségében nem tántorodott meg soha és Sopron 900 éven át nem szűnt meg a magyarság erős végvára lenni Nyugat felé.

12 1921 szeptemberében a szombathelyi színházban elmondott beszédem a város képviselőjében dr. Kármán Ernő főjegyző volt velem.

13 Utána kihúzza: melyre most minden igaz magyar figyel.

14 Sor fölé írt, betoldott szó.

15 Bizonytalan olvasatú szó.

16 Az utána következő szövegrész kihúzásra került.

17 A kihúzott szövegrész vége.

18 A következő három szó sor fölé írt betoldás.

Sopron heted fél száz év óta szabad királyi város és ezt a kitüntetést kiváltságot Kun László királyunk azért adta Sopronnak,¹⁹ mert II. Ottokár cseh király elleni véres harcokban a hűség tündöklő jelét²⁰ erényével ékeskedett. A várost faltörő katonáival nem tudta a hatalmas cseh király megvívni, csak Péter nevű várnagyának megvesztegetése és ennek a mindvégig kitartó hű polgárai sorában végzett öldöklése után tudta Sopront igájába hajtani, s hogy biztos legyen a város felől túsokul magával vitte a legelőkelőbb polgárok gyermekeit. De mindhiába. Az erőszak,²¹ majd pedig²² a csábítgatás nem tudott célt érni. Kun László hadainak közeledtére a polgárság letörte bilincseit és²³ a tús gyermekei sorsával nem tördöve örömpesve²⁴ kaput nyitott a délceg magyar hadak előtt.

Ezt a történelmi eseményt dolgozta fel egy tehetséges szombathelyi író tolla és ennek a darabnak színre kerülését tette lehetővé²⁵ az itt jelenlevő²⁶ nagy érdemű szombathelyi²⁷ hazafias közönség eme hatalmas érdeklődése. Fogadják érte köszönetemet.²⁸

És most, mielőtt felgördülne a függöny, még egy üzenetet kell tolmácsolnom Sopron szabad királyi város küldi üdvözlét Szombathely városának²⁹ nagyérdemű közönségének, küldi üdvözlét azzal a törhetetlen bizalommal, hogy 900 éven át magyar volt, magyar marad és nem lesz osztrák: nem, nem, soha.

A magyarok istene hallgassa meg hű fiainak könyörgését és segítse diadalra igaz ügyünket.

Mi pedig ebben az ünnepélyes pillanatban tegyünk vallomást magyarságunkért, tegyünk vallomást igaz hitünkről és a jövőbe vetett bizalmunkról és énekeljük el a nemzet szent imáját, csodás³⁰ fenséges szózatát: Hazádnak rendületlenül légy híve óh magyar!³¹

Házi Jenő saját kézírásával készült eredeti.

Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára. Házi Jenő soproni főlevéltáros irathagyatéka. 36. doboz.

19 Áthúzással javított szó, eredetileg tollhiba miatt Sopronban.

20 Kihúzásra került szó.

21 A következő két szó sor fölé írt betoldás.

22 Betoldás vége.

23 Sor fölé írt kötőszó.

24 Sor fölé írt, betoldott szó.

25 A következő szövegrész sor fölé írt betoldás.

26 A betoldás vége.

27 Kihúzott szó.

28 Burgraf Péter árulása című darabot adták elő. Házi Jenő későbbi saját kezű, lapalji megjegyzése.

29 A következő szövegrész sor fölötti betoldás.

30 Kihúzott szó.

31 A következő szövegrész kihúzásra került.